

Politisk uvitenhet, stemmeretten og velgeres moralske ansvar¹

Political Ignorance, the Right to Vote and the Moral Responsibility of Voters

Kristian Skagen Ekeli

Professor i filosofi, Universitetet i Stavanger

Ekeli arbeider med forskjellige problemstillinger innenfor etikk, politisk filosofi og rettsfilosofi.

kristian.ekeli@uis.no

Sammendrag

Denne artikkelen tar sikte på å belyse et viktig og kontroversielt spørsmål om velgeres moralske ansvar. Spørsmålet dreier seg om hvorvidt borgere i et demokrati har en moralsk plikt til å være velinformerte om politikk hvis de velger å bruke sin stemmerett. Jeg vil forsvare følgende svar på dette spørsmålet: Hvis borgere i et demokrati velger å bruke sin stemmerett, så har de en moralsk plikt til å avlegge en rimelig velinformert og ansvarlig stemme. Borgere som er uvitende om politikk og følgene av sine politiske valg, har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme av respekt for personer som kan berøres eller rammes av de politiske valgene de er med på å ta sammen med andre velgere. Dersom en borger velger å bruke sin juridiske stemmerett, så er politisk uvitenhet moralsk sett klanderverdig i seg selv fra et deontologisk synspunkt – uavhengig av konsekvensene av å avlegge en uinformert stemme. Politisk uvitende velgere er klanderverdig uansvarlige, og de har ingen moralsk rett til å styre over andre gjennom å bruke sin juridiske stemmerett.

Nøkkelord

Demokratiteori, kantiansk deontologisk etikk, klanderverdig politisk uvitenhet, moralsk ansvar, politisk uvitenhet, politisk irrasjonalitet, respekt for personer, retten til å stemme

Abstract

The aim of this paper is to consider the question of whether citizens in a democracy have a moral duty to be well-informed about politics if they choose to vote. I will defend the following answer to this question: If citizens decide to exercise their legal right to vote, then they have a moral duty to cast a well-informed and responsible vote. Citizens who are ignorant about politics and the consequences of their political choices have a moral duty not to vote out of respect for persons who can be affected by the collective decisions they make along with other voters. If a citizen chooses to use his or her vote, then political ignorance is morally blameworthy in itself from a deontological point of view – regardless of the consequences of casting an uninformed vote. Politically ignorant voters are culpably irresponsible, and they do not have a moral right to rule over others by using their legal right to vote.

Key words

Culpable political ignorance, democratic theory, Kantian deontological ethics, moral responsibility, political ignorance, political irrationality, respect for persons, the right to vote

-
1. Jeg vil spesielt takke Espen Gamlund og Kjartan Koch Mikalsen for verdifulle diskusjoner og kommentarer. Cornelius Cappelen, Harald Ekeli, Selma Ekeli og Cecilia Gustavsen har også bidratt med nyttige innspill under arbeidet med denne artikkelen.

Det er en utbredt antagelse at det i et demokrati er en borgerplikt å bruke sin stemmerett, og at flest mulig borgere bør delta i demokratiske valg. Flere stater, som Australia og Belgia, har til og med innført en eller annen form for juridisk stemmeplikt. Samtidig viser en rekke empiriske undersøkelser at en overraskende høy andel av velgere er inkompetente på det politiske området – de kan ingenting eller forsvinnende lite om politikk. I boken *Democracy and Political Ignorance* (2013), presenterer og analyserer Ilya Somin en rekke empiriske studier av amerikaneres politiske kunnskapsnivå, som konkluderer med at minst 1/3 av stemmeberettigede amerikanere ikke kan noe om politikk. Uansett hva vi måtte mene om hvor representative amerikanere er i denne sammenhengen, så aktualiserer disse studiene blant annet spørsmål om hvilket moralsk ansvar vi har som velgere, og hvorvidt det er ønskelig at borgere uten kunnskap om politikk deltar i valg.

I denne artikkelen vil jeg diskutere et spørsmål som angår et viktig aspekt ved vårt moralske ansvar som velgere: Har borgere i et demokrati en moralsk plikt til å være velinformerte om politikk hvis de velger å bruke sin stemmerett? Siden stemmeretten er en rett til å styre over andre, kan dette spørsmålet omformuleres slik at det tydeligere går frem hva som står på spill. Har velgere i et demokrati en moralsk plikt til å være velinformerte dersom de ønsker å bruke sin juridiske rett til å bestemme over andre personers liv med tvang gjennom å stemme ved valg? Mange mener at det åpenbare svaret er at borgere i et demokrati ikke bare har en moralsk plikt til å bruke sin juridiske stemmerett, men at velgere også bør ha en rett til å stemme slik de selv ønsker uavhengig av deres kunnskap om politikk. Det er tungtveiende grunner til å avvise begge disse antagelsene, og jeg vil i denne artikkelen forsvare følgende posisjon: Selv om borgere i et demokrati har en juridisk rett til å stemme, har de ingen moralsk plikt til å stemme eller bruke sin stemmerett. Hvis de først velger å stemme, så har de en moralsk plikt til å avlegge en rimelig velinformert og ansvarlig stemme. Borgere som er uvitende om politikk og følgene av sine politiske valg, har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme av respekt for personer som kan berøres eller rammes av de politiske valgene de er med på å ta sammen med andre velgere. Dersom en borger velger å bruke sin juridiske stemmerett, så er politisk uvitenhet moralsk sett klanderverdig i seg selv fra et deontologisk synspunkt – uavhengig av konsekvensene ved å avlegge en uinformert stemme. Uvitende og uansvarlige borgere har ingen moralsk rett til å styre over andre gjennom å bruke sin juridiske stemmerett. Det er ikke bare slik at velgere ikke har en moralsk rett til å stemme slik de selv ønsker uavhengig av deres politiske kunnskap eller kompetanse. Velgere har ingen grunnleggende moralsk rett til å styre over andre i det hele tatt.

Min diskusjon av spørsmålet om velgere har en moralsk plikt til å være velinformerte vil forløpe slik: I del 1 vil jeg forklare hva politisk uvitende borgere vil referere til i den påfølgende diskusjonen. Her vil jeg også gjøre rede for sammenhengen mellom politisk uvitenhet og politisk irrasjonalitet. I tillegg vil jeg presentere noen interessante og viktige forklaringer på hvorfor mange borgere er politiske uvitende, uansvarlige og irrasjonelle i en politisk sammenheng. I del 2 vil jeg argumentere for at borgere som velger å bruke sin juridiske stemmerett har en moralsk plikt til å være rimelig velinformerte om politikk, og at politisk uvitende borgere har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme. Mitt argument for denne posisjonen er basert på et epistemisk eller kunnskapsbasert ansvarsprinsipp, som det synes å være bred enighet om. Det epistemiske ansvarsprinsippet innebærer at når vi enten alene eller sammen med andre skal fatte beslutninger som i betydelig grad kan berøre eller ramme andre personer, så har vi et moralsk ansvar for å tilegne oss informasjon og kunnskap om konsekvensene av våre valg. I del 3 vil jeg argumentere for at uvitende og uansvarlige velgere ikke har en moralsk rett til å styre over andre (eller utøve poli-

tisk tvangsmakt over andre personer) gjennom å bruke sin stemmerett. Den moralske retten til å styre over andre er en betinget og begrenset rettighet, og personer som er uvitende om politikk har ingen moralsk rett til å stemme og derigjennom bestemme hvordan andre skal leve sine liv.

1. Politisk uvitenhet og politisk irrasjonalitet

«Politisk uvitende velgere» vil i den påfølgende diskusjonen vise til voksne borgere som mangler, eller har forsvinnende liten, kunnskap om politikk og konsekvensene av de politiske beslutninger de er med på å ta sammen med andre velgere i demokratiske valg. Det er her tale om velgere som mangler, eller har forsvinnende liten, kunnskap om følgende forhold:

1. Kunnskap om viktige saker på den politiske dagsorden – både innenriks- og utenrikspolitiske saker.
2. Kunnskap om aktuelle kandidater og politiske partier.
3. Kunnskap om de politiske program som forsvares av de kandidater og politiske partier som stiller til valg.
4. Kunnskap om konsekvensene av ulike kandidater og partiers politiske program, og hvordan disse vil påvirke en selv og andre.
5. Kunnskap om det politiske system og hvordan det fungerer.
6. Grunnleggende kunnskap om samfunnsfag og historie som er vesentlig og relevant for å forstå den politiske virkelighet man er en del av både nasjonalt og internasjonalt.

Problemet med mange velgere er ikke bare at de er dårlig informerte eller mangler kunnskap om politikk, men også at de er feilinformerte. De tror de vet ting som er feil blant annet fordi deres informasjonskilder er tvilsomme, upålitelige eller partiske. Et annet og relatert problem er politisk irrasjonalitet. Sammenhengen mellom politisk uvitenhet og politisk irrasjonalitet viser seg på flere måter. Det er for det første bred enighet om at minimumskrav til en rasjonell beslutning er at den er velinformert og veloverveid (dvs. at man har innhentet og vurdert påliteligheten til relevant og viktig tilgjengelig informasjon), og at beslutningstageren har en adekvat forståelse av den virkelighet vedkommende skal fatte en beslutning i. En person som tror han kan utføre hjernekirurgi på en pasient med en hjerne-svulst uten å ha spesiell medisinsk kompetanse er langt unna å oppfylle disse minimumskravene. For det andre kan politisk uvitenhet utgjøre en viktig kilde til politisk irrasjonalitet blant annet i den forstand at jo mer uvitende en person er, desto lettere er det for vedkommende å bli påvirket av informasjon som er feil, og la seg forføre eller manipulere av irrasjonelle ideer og virkelighetsoppfatninger, som virkelighetsfjern ønsketenkning.

Det er verdt å trekke frem to sentrale aspekter ved *politisk irrasjonalitet*, som utgjør et viktig bakteppe for den påfølgende diskusjonen om velgeres epistemiske moralske ansvar for å være velinformerte og rasjonelle. Det første er knyttet til at velgere ofte innhenter, bearbeider og bruker informasjon på en partisk eller forutinntatt og fordomsfull måte. De fleste borgere i et demokrati har en tendens til å akseptere informasjon som støtter deres eksisterende politiske synspunkter og holdninger, mens de har en tendens til å avvise informasjon som strider mot eller tilbakeviser deres eksisterende synspunkter og holdninger. Samtidig har velgere en tendens til å søke etter og ukritisk akseptere informasjon som underbygger og forsterker de politiske synspunkter de allerede har, mens de ignorerer, avviser eller er skeptiske til informasjon som undergraver deres synspunkter. Denne formen for

bekreftelsesbias kan føre til at man ser bort fra viktig informasjon.² Dette er ikke bare irrasjonelt, men leder også til økt uvitenhet. En sentral ide i Bryan Caplans teori om politisk irrasjonalitet er at mange borgeres politiske tenkning og informasjonsbearbeiding ligner den man finner hos religiøse personer.³ I begge tilfeller har personer et verdensbilde eller en ideologi som de *vil* skal være sanne. De *vil* ofte dette så sterkt at de aktivt unngår informasjon som taler mot deres tro eller virkelighetsoppfatninger, og de velger å la være å tenke på, eller reflektere over, informasjon som strider mot det religiøse eller politiske verdensbildet de ønsker eller foretrekker å tro på.

Et annet interessant aspekt ved velgeres politiske irrasjonalitet er at de ofte mer eller mindre ureflektert og ukritisk adopterer sine politiske partiers synspunkter og posisjoner. Velgere tenker og mener det deres politiske parti forteller dem at de skal tenke og mene. Ifølge Christopher H. Achen og Larry M. Bartels gjelder dette både dårlig informerte velgere og relativt velinformerte velgere, som er politisk engasjerte og aktive. De hevder at det er omfattende empirisk belegg for at partiloyalitet styrer og organiserer velgeres politiske tenkning og adferd. Partiloyalitet former ikke bare velgeres oppfatninger om saker og kandidater, men også deres oppfatninger om objektive fakta.⁴ Achen og Bartels argumenterer dessuten for at partiloyalitet leder til en form for *partisk rasjonalisering* («partisan rationalization»), som innebærer at mange partiløje velgere ønsker å minimere kognitiv dissonans på måter som kan føre til politisk irrasjonalitet og økt politisk uvitenhet. Poenget er at partiløje velgere ønsker å minimere kognitiv dissonans knyttet til den ubehagelige følelsen som oppstår når en velgers parti (eller partiets kandidater) har synspunkter, posisjoner eller vurderinger av fakta som avviker fra velgerens egne synspunkter og vurderinger.⁵ Achen og Bartels hevder at mange velgere møter slike avvik eller diskrepanser på to måter for å føle seg bedre (eller unngå psykologisk ubehag). Den ene går ut på at velgerne selv endrer mening og adopterer sitt partis posisjon eller faktavurderinger. Den andre innebærer at velgerne ignorerer og lar være å sette seg inn i sitt partis synspunkter og posisjoner og heller forestiller seg at deres parti har samme meninger som dem selv. De velger med andre ord mer eller mindre bevisst å være uvitende eller feilinformerte for å minimere kognitiv dissonans.

Man kan diskutere hvor mange stemmeberettigede borgere som er politisk uvitende og irrasjonelle både i Norge og andre land, som for eksempel USA. Dette er et empirisk spørsmål, men svaret på dette har ingen betydning for den normative hovedideen i min posisjon: Politisk uvitende velgere har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme, og de har ingen moralsk rett til å styre over andre.

Å si at mange borgere i et demokrati er politisk uvitende eller irrasjonelle er ikke det samme som å hevde at de er dumme. Det finnes mange svært intelligente og høyt utdannede personer i demokratier som er politisk uvitende, fordi de ikke er interesserte i politikk eller på andre måter mangler insentiver til å tilegne seg politisk kunnskap. Ifølge Joseph Schumpeter opptrer «den typiske borger» – uavhengig av utdanning og sosial bakgrunn – ofte relativt velinformert, rasjonelt og ansvarlig i den private og profesjonelle avdelingen av sitt liv på områder som er viktige for ham eller henne. Dette opphører imidlertid idet personer entrer den politiske arena. Schumpeter antar at det som kjennetegner typiske borgere som politiske aktører er at de er dårlig informerte, irrasjonelle, uansvarlige, virkelighets-

-
2. Bekreftelsesbias er en type *kognitiv bias*. Det vil si et systematisk avvik fra rasjonell tenkning og beslutningstaking i lys av den informasjonen man har tilgjengelig. Kognitive biaser forhindrer oss i å tro, tenke og gjøre det vi bør tro, tenke og gjøre.
 3. Personer har det Caplan kaller «preferences over beliefs». Se, f.eks., Caplan 2007: kap. 1 og 5.
 4. Dette kan for eksempel dreie seg om hvorvidt det har vært en økning i antallet tilfeller alvorlig kriminalitet over en viss tidsperiode, eller hvorvidt statsgjelden i et land har gått opp eller ned over en gitt periode.
 5. Se, f. eks., Achen og Bartels 2016: kap. 10.

fjerne og lette å manipulere.⁶ «[T]he typical citizen drops down to a lower level of mental performance as soon as he enters the political field. He argues and analyzes in a way which he would readily recognize as infantile within the sphere of his real interests. He becomes a primate again. His thinking becomes associative and affective».⁷

I Anthony Downs' og andre økonomiske demokratiteorier er en viktig forklaring på hvorfor mange borgere er dårlig informerte og uansvarlige politiske aktører at *politisk uvitenhet er rasjonelt*.⁸ Hvis målet for en velger er å påvirke utfallet av et valg, vil politisk uvitenhet være rasjonelt av to grunner. Den første er at hvert enkelt individs stemme har forsvinnende liten betydning med tanke på å påvirke et valgresultat i moderne demokratier med millioner av velgere. Den andre er at å stemme på et velinformert grunnlag i moderne komplekse samfunn er kostnadskrevende – det vil kreve mye tid og energi av den enkelte borger, og denne tiden kunne vært brukt på en alternativ måte som har større verdi for den aktuelle borgeren. Kostnadene ved å stemme er lave, mens kostnadene ved å bli velinformert om politikk er svært høye. Siden en enkelt stemme er ubetydelig, er kostnadene forbundet med å bli velinformert langt høyere enn gevinstene.

Mens teorien om rasjonell politisk uvitenhet forklarer hvorfor velgere ikke har insentiver til å avlegge en velinformert stemme, gir Caplans teori om *rasjonell politisk irrasjonalitet* en interessant forklaring på hvorfor velgere ikke har insentiver til å være rasjonelle. Siden en stemme i et demokrati med millioner av velgere er ubetydelig med tanke på å påvirke utfallet av et valg, er prisen for å stemme på grunnlag av irrasjonelle politiske ideologier eller oppfatninger tilnærmet null:

In real-world political settings, the price of ideological loyalty is close to zero. So we should *expect* people to “sate” their demand for political delusion, to believe whatever makes them feel best. After all, it’s free. The fanatical protectionist who votes to close the borders risks virtually nothing, because the same policy wins no matter how he votes. ... Voters’ lack of decisiveness changes everything. Voting is not a slight variation on shopping. Shoppers have incentives to be rational. Voters do not.⁹

I kjølvannet av Downs' teori om rasjonell politisk uvitenhet, går noen et skritt lenger og hevder at velgeres politiske uvitenhet ikke bare er rasjonell, men at deres uvitenhet også kan forsvares fra et etisk synspunkt – i lys av konsekvensialistiske eller utilitaristiske betraktninger. En av dem er Russell Hardin: “The condition of rational *voter ignorance is not blameworthy or somehow immoral or irresponsible*. It is a natural implication of the division of labour that makes life richer for us”.¹⁰ Politisk uvitenhet er ikke moralsk sett klanderverdig eller uansvarlig fordi det er langt mer verdifulle og samfunnsnyttige ting borgere kan og bør bruke sin tid på enn å tilegne seg kunnskap om politikk, som vil ha langt bedre konsekvenser for alle berørte parter.

Selv om det er gode grunner til at politisk uvitenhet er rasjonelt, vil jeg argumentere for at politisk uvitenhet ikke kan forsvares fra et deontologisk synspunkt hvis man først velger å bruke sin juridiske stemmerett. I motsetning til Hardin vil jeg argumentere for at dette er moralsk sett klanderverdig og uansvarlig. I likhet med Jason Brennan vil jeg forsvare den posisjonen at politisk uvitende borgere har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme. Hans argument for denne posisjonen skiller seg imidlertid vesentlig fra min argumentasjon.¹¹

6. Se, f.eks., Schumpeter 1942/2010: 230–237.

7. Schumpeter 1942/2010: 235.

8. Se, f.eks., Downs 1957.

9. Caplan 2007: 18 og 140–141.

10. Hardin 1999: 168; min utheving. For lignende posisjoner, se Achen og Bartels 2016: 9 og Arneson 2009.

11. Se Brennan 2009 og 2012: kap. 3.

Kjernen i Brennans argument er at personer har en moralsk plikt til ikke å delta i kollektivt skadelige aktiviteter,¹² som luftforurensende bilkjøring, såfremt man ikke blir påført betydelige personlige kostnader ved å avstå fra å delta. Å avlegge en uinformert stemme er å delta i en kollektivt skadelig aktivitet – i den forstand at man bidrar til å «forurense» et demokratisk valg. Dette øker sannsynligheten for et valg av politiske ledere som fatter dårlige og urettferdige beslutninger, som kan ramme både en selv og andre. I denne sammenhengen er det verdt å nevne at Brennans argument hviler på det empiriske premisset at politikere eller kandidater som stiller til valg forsøker å gi velgere det de ønsker.¹³ Å avstå fra å stemme har lave eller ubetydelige personlige psykologiske kostnader¹⁴ sammenlignet med de alvorlige negative konsekvensene som kan følge hvis et valg avgjøres av politisk uvitende velgere.¹⁵ I motsetning til Brennan vil jeg argumentere for at politisk uvitenhet er moralsk sett klanderverdig i seg selv hvis man velger å stemme – uavhengig av hvorvidt konsekvensen av å avlegge en uinformert stemme er å forurense et demokratisk valg eller et demokratisk system, og uavhengig av hvorvidt en uinformert borger vil bli påført betydelige psykologiske kostnader ved ikke å stemme.

2. Velgeres subjektive moralske ansvar: Det epistemiske ansvarsprinsippet

Mitt svar på spørsmålet om borgere i et demokrati har en moralsk plikt til å være velinformerte velgere kan beskrives slik: Borgere som velger å bruke sin stemmerett har en moralsk plikt til å avlegge en rimelig velinformert og ansvarlig stemme av respekt for personer som kan berøres eller rammes av de politiske valg de er med på å ta. Uvitende og uansvarlige velgere har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme. Dersom en borger velger å bruke sin juridiske stemmerett, så er politisk uvitenhet moralsk sett klanderverdig i seg selv fra et deontologisk synspunkt – uavhengig av konsekvensene ved å avlegge en uinformert stemme. Mitt argument for denne posisjonen er basert på et ansvarsprinsipp, som det synes å være bred enighet om. Dette kan kalles det epistemiske eller kunnskapsbaserte ansvarsprinsippet.

Det epistemiske ansvarsprinsippet

Når vi enten alene eller sammen med andre skal fatte beslutninger som i betydelig grad kan berøre eller ramme andre personer, så har vi et moralsk ansvar for å tilegne oss kunnskap om konsekvensene av våre valg, og hvordan disse valgene vil påvirke andre personers liv. Hvis alt annet står likt, er vårt moralske ansvar for å innhente, og vurdere påliteligheten til relevant informasjon større, jo alvorligere konsekvenser våre beslutninger kan få for andre (eller jo mer som står på spill for de berørte parter).

I denne delen vil jeg først forklare hvordan det epistemiske ansvarsprinsippet er relatert til vurderinger av aktører eller beslutningstageres subjektive ansvar. Deretter vil jeg gjøre rede for det epistemiske ansvarsprinsippets normative basis og dets relevans for velgeres subjektive moralske ansvar ved demokratiske valg.

12. «A collectively harmful activity is a harmful activity caused by a group or collective, where individual inputs into the harmful action are negligible» (Brennan 2012: 71).

13. Se, f.eks., Brennan 2012: 10, 71 og 86.

14. Brennan antar at å avstå fra å stemme har en personlig kostnad fordi det å stemme gir individer ulike former for psykologiske gevinster. Å stemme gjør at velgere føler seg bedre: «[I]t makes them feel good about themselves for a short time» (Brennan 2012: 75).

15. Se Brennan 2009: 541–542 og 2012: 75.

2.1. Beslutningstageres subjektive ansvar

Det epistemiske ansvarsprinsippet dreier seg om det som kan kalles en aktør eller beslutningstagers subjektive ansvar. Både i en moralsk og rettslig sammenheng er det vanlig å skille mellom en objektiv og en subjektiv ansvarsdimensjon.¹⁶ Det *objektive ansvarsspørsmålet* dreier seg om hvorvidt en person faktisk har handlet i strid med moralske eller rettslige normer (f.eks. plikter eller rettigheter). I en strafferettslig sammenheng er dette et spørsmål om den anklagede faktisk har begått den forbryterske handlingen – *actus reus*. For å vurdere hvorvidt en person kan og bør klandres eller straffes for en handling som har påført en annen alvorlig skade, er det ikke tilstrekkelig at vedkommende er objektivt ansvarlig. Man må også vurdere personens subjektive ansvar.

Det *subjektive ansvarsspørsmålet* angår vurderingen av om en aktør kan klandres eller bebreides for en beslutning eller handling på grunnlag av mentale faktorer – *mens rea*. Vurderinger av en persons subjektive ansvar dreier seg om en aktørs *sinnelag* og *kunnskap*.¹⁷ Det vil blant annet si aktørens hensikt eller motiv, og aktørens kunnskap om konsekvensene av sine beslutninger eller handlinger og personens mulighet til å forutse disse konsekvensene. Både i en moralsk og rettslig sammenheng skiller man mellom grader av subjektivt ansvar eller skyld – det vil si grader av klanderverdighet.¹⁸ Man skiller gjerne mellom tre hierarkisk ordnede nivåer: Forsett, bevisst uaktsomhet og ubevisst uaktsomhet. Tanken er at det for eksempel er mer alvorlig og klanderverdig å påføre en annen person en skade med forsett enn å forårsake den samme skaden bevisst uaktsomt. På en tilsvarende måte er bevisst uaktsomhet mer klanderverdig enn ubevisst uaktsomhet. En aktør handler med *forsett* dersom vedkommende utfører en handling med vitende og vilje. En person handler *bevisst uaktsomt* hvis personen velger å utføre en risikofylt aktivitet som man har kunnskap om at kan påføre andre skader. Aktøren kan forutse at ens handling skaper en risiko eller fare for å skade andre, men aktøren har ikke til hensikt å påføre andre skade. En aktør handler *ubevisst uaktsomt* dersom vedkommende påfører andre en utilsiktet risiko uten å vite det, men burde og kunne ha forutsett at ens beslutning eller handling påfører andre en risiko.¹⁹

Det er verdt å merke seg to ting om vurderinger av beslutningstageres subjektive ansvar. Det første er at en aktør kan holdes subjektivt ansvarlig og klandres for en beslutning eller handling selv om beslutningen eller handlingen ikke resulterer i at andre blir påført skade. Poenget er at aktøren kan klandres for en beslutning på grunnlag av personens sinnelag, kunnskap eller uvitenhet uavhengig av om aktørens beslutning faktisk påfører andre skade eller ei. Hvis en person A velger å kappkjøre med en annen på en skolevei hvor A visste eller burde og kunne ha visst at mange barn ferdes, kan A klandres for uaktsomhet uavhengig av om As beslutning faktisk får den konsekvensen at barn blir skadd eller drept.

For det andre er det verdt å merke seg at en beslutnings klanderverdighet kan være uavhengig av hvor sannsynlig det er at beslutningen vil påføre andre skade. Hvorvidt en beslutning er klanderverdig fra et etisk synspunkt avhenger ikke nødvendigvis av hvor stor sann-

16. Se Ekeli 2002 og 2004.

17. Spørsmålet er om en aktør har tatt en beslutning eller handlet med en «skyldig bevissthet».

18. For en mer inngående diskusjon av den subjektive ansvarsdimensjonen og grader av subjektivt ansvar, se Ekeli 2002 og 2004.

19. Forskjellen mellom disse to formene for uaktsomhet dreier seg om aktørens kunnskap: «[A] person acts *recklessly* when he is aware of a risk but proceeds despite that awareness. In contrast, an agent acts *negligently* when he could and should be aware of a substantial and unjustified risk but is not. ... Thus, the difference between recklessness and negligence concerns the knowledge and foresight of the agent. A reckless agent knows what can go wrong although he is uncertain about the outcome of his conduct, while a negligent person is ignorant about the possible harmful consequences of his action» (Ekeli 2004: 424).

synligheten er for at en persons beslutning vil påføre andre en skade. Det følgende eksempelet hvor A velger å spille russisk rulett med Bs liv kan illustrere dette poenget. A har ti revolvere, og disse har revolvertønner som rommer en million kuler hver. A putter en kule i tønne til en av revolverne og spinner tønne rundt. A tar på seg bind for øynene og plukker opp en av de ti revolverne uten å vite hvilken av dem kule befinner seg i. A spinner revolvertønne rundt og avfyrrer et skudd mot Bs hode. I denne situasjonen er det en ekstremt lav sannsynlighet for at A vil ta livet av B, men risikoen A påfører B er likevel moralsk sett urimelig eller uakseptabel. As beslutning om å spille russisk rulett med Bs liv er klart klanderverdig fra et etisk synspunkt på grunn av As sinnelag og kunnskap om hva som kan gå galt, uavhengig av sannsynligheten for at As beslutning vil ta livet av B. A har et subjektivt ansvar for sin beslutning eller handlemåte selv om sjansen for å skade B er ubetydelig eller forsvinnende liten.

2.2. Det epistemiske ansvarsprinsippets normative basis

Det epistemiske ansvarsprinsippets anvendelsesområde er hovedsakelig beslutninger hvor mye står på spill for de berørte parter. Det vil for eksempel si beslutninger som kan ha alvorlige konsekvenser for berørte personers frihet eller rettigheter; deres muligheter eller livsutsikter; og deres grunnleggende interesser, behov og livsvilkår. Det epistemiske ansvarsprinsippets hovedide er at i beslutningssituasjoner hvor vi enten alene eller sammen med andre skal ta et valg, som kan få alvorlige følger for andre, så er grunnleggende *krav til en moralsk ansvarlig beslutning* at vi er (1) rimelig velinformerte og (2) rasjonelle i vår innhenting og bearbeiding av tilgjengelig og relevant informasjon. Å være rimelig velinformert forutsetter en rasjonell innhenting, bruk og bearbeiding av informasjon, som er relevant for å vurdere konsekvensene knyttet til ulike beslutningsalternativ.²⁰

Det epistemiske ansvarsprinsippet er basert på et krav om *respekt for personer*, som spiller en viktig rolle i ulike versjoner av deontologisk etikk som er inspirert av Kant. Dette kravet er knyttet til Immanuel Kants ide om at personer har en verdighet («Würde») – en moralsk status og verdi – som påkaller respekt fra andre.²¹ En viktig dimensjon ved det normative grunnlaget for personers verdighet er at personer er tenkende aktører med separate liv,²² som har en evne og en rett til selv å vurdere og velge hva som utgjør et meningsfullt og verdifullt liv for dem. Respekt for personers status som tenkende aktører med separate liv, krever det Stephen Darwall kaller *anerkjennelsesrespekt*: “To say that persons as such are entitled to respect is to say that they are entitled to have other persons take seriously and weigh appropriately the fact that they are persons in deliberating about what to do.”²³ Ideen om anerkjennelsesrespekt er basert på Kants ide om å ta behørig hensyn til andre personers verdighet som formål i seg selv, når man overveier hva man skal gjøre i ulike beslutningssituasjoner.²⁴ Robert S. Dillon beskriver Kants ide slik: «[R]ecognition respect is the acknowledgement in *attitude* and *conduct* of the dignity of persons as ends in themselves».²⁵ Fra et deontologisk ståsted utgjør anerkjennelsesrespekt et grunnleggende og ube-

20. Når det gjelder krav til rasjonalitet, er en viss grad av kognitiv bias antagelig uunngåelig i en rekke sammenhenger. Se også del 1.

21. Se, f.eks., Kant 1797/1996: 557.

22. Robert Nozick beskriver ideen om vår separate eksistens slik: «There are only individual people, different individual people, with their own individual lives. Using one of these people for the benefit of others, uses him and benefits the others. Nothing more. ... To use a person in this way does not sufficiently respect and take account of the fact that he is a separate person, that his is the only life he has» (Nozick 1974: 33).

23. Darwall 1977: 38. Darwall skiller anerkjennelsesrespekt («recognition respect») fra «appraisal respect», som innebærer at ens vurderinger av personer varierer i lys av deres synspunkter, dyder og laster, innsats, osv.

24. Se, f.eks., Kant 1785/1981: 35–41.

25. Dillon 2014: 21; mine uthevninger.

tinget krav til moralsk ansvarlige overveielser når vi skal fatte beslutninger som berører andre personer. Beslutningstagning som uttrykker eller reflekterer en mangel på anerkjennelsesrespekt for andre personer er moralsk sett klanderverdig i seg selv – uavhengig av konsekvensene av de beslutningene vi ender opp med å fatte. Den kantianske ideen om anerkjennelsesrespekt krever at vi handler på grunnlag av moralske normer som kan universaliseres eller allmenngjøres, i den forstand at vi kan *ville* at handlingsnormene skal gjelde for alle personer i alle tilsvarende situasjoner.

Det epistemiske ansvarsprinsippet spesifiserer et viktig aspekt ved kravet om hva det vil si å vise respekt for andre personer som kan berøres eller rammes av våre valg. Ideen er at anerkjennelsesrespekt stiller visse epistemiske krav til ansvarlighet når vi skal fatte beslutninger som i betydelig grad kan berøre andre personers liv og frihet. I denne typen beslutningssituasjoner krever anerkjennelsesrespekt for andre personer at vi, som beslutningstagere, tilegner oss kunnskap og pålitelig informasjon om hvordan våre valg vil påvirke de berørte personers liv og frihet. Hvis vi ikke tilegner oss slik kunnskap, så tar vi ikke behørig hensyn til andre personers verdighet eller status når vi vurderer eller overveier hva vi skal gjøre. Respekt for andre personer krever, som Kant påpeker, at vi handler på grunnlag av moralske normer som kan universaliseres eller allmenngjøres. Ingen rasjonelle personer kan *ville* universalisere en norm om at det er tillat å fatte vilkårlige beslutninger i blinde i situasjoner hvor man skal ta en beslutning som i betydelig grad kan påvirke andre personers liv og frihet.

En beslutningstager som er forsettlig eller uaktsomt uvitende eller dårlig informert om hvordan andre personer kan berøres eller rammes av ens beslutninger, er en beslutningstager som ikke behandler andre med respekt. En slik beslutningstager er både klanderverdig uansvarlig og klanderverdig respektløs overfor personer som kan rammes av ens beslutninger. Forsettlig og uaktsomt uvitenhet er i slike beslutningssituasjoner moralsk sett klanderverdig i seg selv – *mala in se* – uavhengig av om aktørens beslutning faktisk påfører andre skade, og uavhengig av hvor stor sannsynlighet det er for at beslutningen vil påføre andre skade. Sinnelaget eller kunnskapsnivået som ligger til grunn for beslutningen reflekterer eller uttrykker en mangel på respekt for berørte personer som er moralsk klanderverdig i seg selv. På en lignende måte antar jeg at det også kan være moralsk klanderverdig i seg selv å være forsettlig eller uaktsomt irrasjonell i ens informasjonsinnhenting og informasjonsbearbeiding i den typen beslutningssituasjoner som faller inn under det epistemiske ansvarsprinsippets anvendelsesområde.

2.3. Velgeres moralske ansvar og klanderverdig politisk uvitenhet

Som velgere er vi med på å fatte beslutninger som i betydelig grad berører andre personer. Velgere som stemmer ved valg, er sammen med andre borgere i et demokrati med på å fatte en beslutning som i betydelig grad påvirker andre personer og deres frihet, rettigheter og livsutsikter. Individuelt sett er hver enkelt stemme ubetydelig med tanke på å påvirke et valgresultat i moderne demokratier med millioner av velgere. Kollektivt sett har derimot folkets stemmer stor betydning.

Hvis man aksepterer det epistemiske ansvarsprinsippet og dets normative basis, så følger det at vi som velgere har en moralsk plikt til å avlegge en rimelig velinformert og ansvarlig stemme. Dersom vi ikke er interessert i, eller villige til, å tilegne oss kunnskap om følgene av våre valg, så har vi en moralsk plikt til å avstå fra å stemme av respekt for berørte personer, som kan rammes av uinformerte og uansvarlige valg, som vi er med på å ta sammen med andre. På samme måte som vi har en moralsk plikt til ikke å kjøre bil med bind for øynene, så har vi som velgere en moralsk plikt til ikke å stemme i blinde. Å avlegge en uinformert stemme er ikke bare klanderverdig uansvarlig, men viser også en grunnleggende

mangel på respekt for andre personer – en grunnleggende mangel på respekt for ulike berørte parter som vi som velgere kollektivt utøver betydelig makt over. Med denne politiske makten følger et epistemisk ansvar for å være rimelig velinformert (inkludert rasjonell i ens informasjonsinnhenting og informasjonsbearbeiding), og dette moralske ansvaret er uforenlig med å være forsettlig eller uaktsomt uvitende eller dårlig informert om følgene av ens politiske valg.

Det er ikke lett å besvare spørsmålet om hvor man skal legge listen for hvor mye kunnskap en velger bør ha for å kunne betraktes som en moralsk ansvarlig velger som er «rimelig» velinformert og rasjonell. Dette er et komplekst spørsmål, som ikke har noen enkle svar. Listen bør, etter min oppfatning, ligge temmelig høyt fordi ingen personer eller grupper av personer har en grunnleggende moralsk rett til å styre over andre voksne kompetente personer (Dette vil jeg komme tilbake til i del 3). For å være en rimelig velinformert velger bør man ha relativt god kunnskap om de saksområder som er listet opp i punktene (1)–(6) i del 1. Det betyr for eksempel at det ikke holder å være godt informert om én politisk sak, som miljøvern og klimaproblemer, og uvitende eller dårlig informert om alle andre viktige saker på den politiske dagsorden, som kan ha stor betydning for andre personers frihet og livsvilkår.

Hvor høyt man bør legge listen for å være rimelig velinformert kan være situasjonsavhengig. For det første kan det avhenge av hvilke saker som er på den politiske dagsorden ved et gitt valg. For det andre kan det avhenge av hvilken demokratisk stat man er borger i. Hvis alt annet står likt, antar jeg at velgere ved et presidentvalg i USA har et større epistemisk moralsk ansvar enn velgere i Norge, fordi konsekvensene av et valg i USA kan være så vidtrekkende og alvorlige for svært mange mennesker også utenfor USAs grenser. Dette stiller i en viss forstand høyere krav til en velger i USA enn en velger i Norge.

Det bør understrekes at det ikke er et krav til å være en rimelig velinformert beslutningstager å ha kunnskap om alle konsekvensene av sine valg. Dette ville ikke bare være krevende, men umulig både i en politisk sammenheng og i livet forøvrig. Mange av de beslutningssituasjoner vi befinner oss i er preget av usikkerhet knyttet til konsekvensene av ulike valgalternativ. Som velgere står vi i en rekke sammenhenger overfor en slik usikkerhet når vi skal vurdere konsekvensene av ulike kandidater og partiers politiske program, og hvordan disse vil påvirke oss selv og andre. Å være rimelig velinformert om konsekvensene av ulike kandidater og partiers politiske program (inkludert deres forslag til hva som vil være de beste og mest effektive midlene for å oppnå ulike politiske mål) er spesielt krevende, fordi dette på flere områder vil forde at man har eller tilegner seg relevant fagkunnskap om for eksempel statsvitenskap, sosialøkonomi og historie. Selv om man er godt informert på ulike relevante fagområder, så vil heller ikke det i enhver situasjon nødvendigvis fjerne all usikkerhet om hva som vil være konsekvensene av de politiske tiltak ulike politikere og partier forsvare for å nå forskjellige politiske mål. På flere viktige saksområder vil det være dyptgående uenighet også blant eksperter på ulike fagområder om hva som vil være konsekvensene av alternative politiske veivalg, tiltak eller reformer både på kort og lang sikt.²⁶ Vårt moralske ansvar for å tilegne oss kunnskap om følgene av våre valg forsvinner imidlertid ikke i beslutningssituasjoner preget av usikkerhet og vitenskapelig uenighet, selv om det er krevende å innhente og bearbeide relevant informasjon.²⁷ I denne sammen-

26. Selv på områder hvor det er bred enighet om politiske mål, kan det være dyptgående faglig uenighet om hva som vil være de beste og mest effektive midlene for å nå disse politiske målene. For å vurdere og ta stilling til denne typen vitenskapelig uenighet kreves ofte fagkunnskap som ikke er like lett tilgjengelig for alle borgere i et demokrati.

27. For en inngående diskusjon av spørsmål knyttet til vårt moralske ansvar i beslutningssituasjoner preget av usikkerhet og uvitenhet, se Ekeli 2004.

hengen er det verdt å nevne at mer kunnskap på et saksområde ikke nødvendigvis betyr mindre usikkerhet og vice versa. Usikkerhet er ikke bare et resultat av fravær av kunnskap. Usikkerhet knyttet til konsekvensene av ulike handlingsalternativ gjør seg også gjeldene i situasjoner hvor aktører er velinformerte og mye informasjon er tilgjengelig og innhentet.

Uansett hva man måtte mene om hvor man bør legge listen for å være en rimelig velinformert og ansvarlig velger, er det gode grunner til å anta følgende: Gitt den ovennevnte definisjonen av politisk uvitende velgere (i del 1), så er det klart at disse ikke er i nærheten av å være «rimelig» velinformerte og rasjonelle beslutningstagere. Hvordan kan man være en moralsk ansvarlig velger som har kunnskap om følgene av sine politiske valg hvis man er uvitende om (1)–(6)?

I lys av min teori om aktørers epistemiske moralske ansvar, kan en politisk uvitende borger som velger å stemme bebreides for *klanderverdig politisk uvitenhet*. Dersom en person velger å stemme uten å ha kunnskap om politikk og konsekvensene av sine politiske valg, er velgerens politiske uvitenhet moralsk klanderverdig i seg selv – uavhengig av hvilke konsekvenser velgerens uinformerte stemme får for andre, og uavhengig av hvor sannsynlig det er at velgerens stemme vil få alvorlige negative konsekvenser for ulike berørte parter. Politisk uvitenhet er moralsk sett klanderverdig i seg selv hvis man først velger å stemme, fordi slik uvitenhet er uansvarlig og respektløs overfor berørte personer.

På samme måte som man kan skille mellom grader av subjektivt ansvar generelt, kan man skille mellom *grader av klanderverdig politisk uvitenhet* spesielt. Hvis alt annet står likt, er forsettlig politisk uvitenhet mer klanderverdig enn bevisst og ubevisst uaktsom politisk uvitenhet. En velger A kan klandres for *forsettlig* politisk uvitenhet hvis A med viten og vilje er eller forblir uvitende (eller dårlig informert) når A sammen med andre skal fatte en beslutning i et demokratisk valg. A kan klandres for *bevisst uaktsom* politisk uvitenhet hvis A vet eller er klar over at han/hun er uvitende (eller dårlig informert) når A sammen med andre skal fatte en beslutning i et demokratisk valg, men likevel velger å stemme. A kan klandres for *ubevisst uaktsom* politisk uvitenhet hvis A ikke vet eller skjønner at han/hun er uvitende (eller dårlig informert) når A sammen med andre skal fatte en beslutning i et demokratisk valg, men kunne og burde ha visst eller skjönt at relevant og viktig informasjon er tilgjengelig for å oppnå kunnskap om hva som står på spill.

Det er et interessant og nevneverdig praktisk problem knyttet til politisk uvitende velgeres evne til å ta hensyn til det epistemiske ansvarsprinsippet og dermed deres evne til å opptre som moralsk ansvarlige velgere. Dette problemet er relatert til «*Dunning-Kruger effekten*» – en effekt man kan finne belegg for i en rekke empiriske undersøkelser. Dunning-Kruger effekten innebærer at inkompetente eller dårlig informerte personer har liten innsikt i egen inkompetanse eller manglende kunnskap. Personer som har betydelige mangler når det gjelder kunnskap og ekspertise er ikke i stand til å se og vurdere disse manglene.²⁸ Deres uvitenhet er usynlig for dem. Dette betyr blant annet at deres manglende kompetanse og kunnskap gjør at de ikke er i stand til å forstå eller skjønne når de tar feil, og når andre personer tar bedre og mer opplyste valg. Personer som er dårlig informerte eller uvitende har dessuten en systematisk tendens til å overvurdere sin egen kompetanse og innsikt. Empiriske undersøkelser viser at inkompetente personer til og med tror eller påstår at de har kunnskap om saksområder som ikke en gang eksisterer.²⁹

Dunning-Kruger effekten innebærer at mange politisk uvitende velgere er ubevisst uaktsomme hva angår deres egen politiske uvitenhet. Det vil si at mange uvitende og dårlig

28. Se, f.eks., Dunning 2011: 260.

29. Se, f.eks., Dunning 2011: 257.

informerte velgere ikke skjønner hvor uinformerte eller kunnskapsløse de er. De er ikke klar over hvor uvitende, dårlig informerte eller feilinformerte de er.

3. Retten til å styre over andre

Et vesentlig kjennetegn ved demokratier i vår tid er at de er representative demokratier med allmenn stemmerett. Det betyr at alle voksne borgere har en juridisk rett til å stemme og derigjennom bestemme over andre personers liv – uavhengig av deres politiske kunnskap eller kompetanse. En mulig innvending mot at velgere har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme hvis de ikke er rimelig velinformerte og ansvarlige er basert på en utbredt antagelse om borgeres stemmerett. Antagelsen er at velgere bør ha en rett til å stemme slik de selv ønsker uavhengig av deres kunnskap om politikk. Den kjente norske professoren i statsvitenskap Frank Aarebrot har forsvart en slik posisjon. Ifølge Aarebrot må et demokrati respektere stemmer basert på terningkast. Han mener også at man må respektere stemmer som er basert på at velgere har fått tildelt røde roser fra Arbeiderpartiet eller blå ballonger fra Høyre.³⁰ Det betyr at velgere bør ha frihet og myndighet til å stemme på hvilket grunnlag de måtte ønske selv om dette beslutningsgrunnlaget er aldri så uinformert eller irrasjonelt.

En mulig tilnærming til å forsvare ideen om at borgere i et demokrati bør ha en rett til å stemme slik de selv ønsker er ved å argumentere for at et demokrati er en politisk styreform som bør vise lik respekt for alle borgeres vurderinger ved demokratiske valg. Tanken om at et demokrati bør vise lik respekt for personer og deres vurderinger spiller en viktig rolle i flere sentrale demokratiteorier i vår tid. Dette gjelder blant annet Jeremy Waldron og Melissa Schwartzbergs argument for et demokrati med flertallsstyre.³¹ Hovedideene i det som kan kalles deres argument basert på lik respekt for personer og deres vurderinger kan beskrives slik: Det er dyptgående uenighet om hvilke kollektivt bindende beslutninger som bør fattes i en stat, og demokratiske institusjoner eller prosesser bør vise lik respekt for personer som er uenige. Lik respekt for personer som er uenige krever lik respekt for deres vurderinger – det Schwartzberg kaller «lik epistemisk respekt». Lik respekt for personer og deres vurderinger krever en rett til politisk deltagelse på like vilkår (dvs. like politiske rettigheter) og flertallsstyre. Waldron og Schwartzberg antar at det er to relaterte grunner til at flertallsstyre viser lik respekt for personer som er uenige og deres vurderinger. Den første er at hver persons stemme vektet likt, mens den andre er at hvert individs vurderinger og synspunkter tillegges lik vekt.

I motsetning til Aarebrot og andre vil jeg argumentere for at velgere i et demokrati ikke har en moralsk rett til å stemme slik de selv ønsker. Selv om alle voksne borgere i moderne demokratier har en *juridisk* rett til å stemme, så betyr ikke dette at det er gode grunner til at *alle* har en *moralsk* rett til å stemme og derigjennom styre over andre personers liv. Jeg vil argumentere for at uvitende og uansvarlige velgere ikke har en moralsk rett til å styre over andre. Den moralske retten til å styre over andre er en betinget og begrenset rettighet, og personer som er uvitende om politikk har ingen moralsk rett til å stemme eller være valg-bare. Dette er kompetanserettigheter³² som gir rettighetshavere myndighet og makt til å bestemme hvordan andre skal leve sine liv gjennom statens tvangsapparat. Politisk uvitende borgere har ingen moralsk rett til å utøve politisk makt over andre. De har snarere en

30. Aarebrot forsvarer denne posisjonen i et intervju med *Aftenposten* 22. juli 2017.

31. Se Waldron 1999 og Schwartzberg 2014. For en kritisk diskusjon av den normative ideen om at demokratier bør vise lik respekt for personer og deres vurderinger, se Ekeli 2012.

32. *Kompetanserettigheter* er rettigheter som tildeler eller gir rettighetshaveren myndighet eller autoritet (dvs. kompetanse) over andre eller seg selv. Eksempler er retten til å stemme, retten til å stille til valg, folkevalgte representanters rett til å vedta lover og retten til å inngå avtaler eller ekteskap.

moralsk plikt til å avstå fra å bruke sin juridiske stemmerett. Jeg vil forsvare denne posisjonen med utgangspunkt i en ide som spiller en sentral rolle i den klassiske liberalismen: Vi har en grunnleggende moralsk rett til å bestemme over oss selv, men vi har ikke en grunnleggende moralsk rett til å bestemme eller styre over andre kompetente voksne personer.³³

3.1. Retten til selvbestemmelse vs. retten til å bestemme over andre

Individer har en rett til frihet eller selvbestemmelse som innebærer at de har en rett til å bestemme over seg selv og sitt eget liv, såfremt de ikke krenker andre personers grunnleggende rettigheter, som deres grunnleggende sivile eller politiske rettigheter.³⁴ Denne retten til å bestemme og styre over sitt eget liv er en naturlig rettighet eller en grunnleggende moralsk rettighet. Klassiske liberalister i tradisjonen fra John Locke antar ofte at denne og andre grunnleggende rettigheter er basert på *respekt for personers status* som tenkende aktører og deres *suverenitet* over sin egen kropp, sine egne tanker og sitt eget separate liv. Hver enkelt person har en grunnleggende moralsk rett til å bestemme over sitt eget liv, sin egen kropp og utvikle sine egne tanker såfremt ens aktiviteter ikke direkte og påviselig krenker andres tilsvarende moralske selvbestemmelsesrett eller andre grunnleggende rettigheter. Dette innebærer at når vi skal fatte beslutninger som kun angår oss selv eller andre personer som frivillig velger å samarbeide med oss, så bør vi ha frihet til å gjøre som vi vil. Denne grunnleggende retten til frihet gjelder uavhengig av hvor dumme, virkelighetsfjerne, selvdestruktive eller irrasjonelle våre valg enn måtte være.

Personer, eller grupper av personer, har imidlertid ingen naturlig eller grunnleggende moralsk rett til å styre over andre eller bestemme hvordan andre personer skal leve sine liv. Individer eller grupper har ingen grunnleggende rett til å styre eller utøve betydelig tvangsmakt over livene til andre personer. Jeg har ingen moralsk rett til å bestemme over andre kompetente voksne personers kropp eller liv. Og andre individer eller grupper av individer har ingen moralsk rett til å bestemme over min kropp eller mitt liv – selv om disse personene er mer intelligente og opplyste enn meg. Det samme gjelder velgere eller et flertall av velgere.

3.2. Retten til å stemme

Som velgere i et demokrati, fatter vi ikke beslutninger som utelukkende berører oss selv. *Retten til å stemme* gir oss ikke bare en rett til å bestemme over våre egne liv og livene til personer som frivillig velger å samarbeide med oss. Stemmeretten er en juridisk rett til politisk makt – en juridisk rett til å styre over andre gjennom statens tvangsmakt. En slik rett til politisk makt er ingen naturlig eller grunnleggende moralsk rettighet. Denne ideen forsvares også i John Stuart Mills kjente demokratiteori:

In whatever way we define or understand the idea of a right, no person can have a right (except in the legal sense) to power over others: every such power which he is allowed to possess is morally, in the fullest force of the term, a trust. But the exercise of any political function, either as an elector or as a representative, is power over others.³⁵

33. Denne ideen spiller en viktig rolle i libertarianistisk politisk filosofi. Man finner også venstreorienterte liberalister som forsvare denne ideen. Se, f.eks., Richard Arneson 2009. Når det er sagt, finnes det naturlig nok også sentrale politiske filosofer som mener at den politiske retten til å stemme er en grunnleggende moralsk rettighet. Dette gjelder blant annet John Rawls (1993) og Jeremy Waldron (1999).

34. Denne *unntaksklausulens rekkevidde* vil avhenge av to ting: 1) Hvilke grunnleggende rettigheter man antar personer har. 2) Hva man antar er grunnleggende rettigheters innhold og rekkevidde. En rettighets rekkevidde viser til hva en rettighet er en rett *til*.

35. Mill 1861/1991: 205–206.

Her er det viktig å huske på hva stemmeretten som en rett til politisk makt innebærer, og hva som står på spill ved valg i et demokrati. Flertallet av velgerne og deres valgte representanter kan gjennom statens tvangsmakt bestemme hvordan andre skal leve sine liv, og hvilke juridiske rettigheter og plikter de skal ha. Velgerne bestemmer hvem som skal styre, og de som er valgt til å styre har makt til å fatte beslutninger som påtvinges alle. De valgene flertallet av velgerne tar kan ha alvorlige konsekvenser. Det kan dreie seg om liv og død. Hvis et tilstrekkelig flertall i Norge vil innføre dødsstraff for visse alvorlige forbrytelser, blir denne beslutningen påtvunget mindretallet. Det samme gjelder hvis et flertall vil gå til en krig som kan koste tusenvis av uskyldige mennesker livet. Det er ingen moralsk rett å ta del i denne typen beslutninger uavhengig av ens kompetanse eller kunnskap om politikk. Vi tar for gitt at barn ikke bør ta del i denne typen beslutninger på grunn av deres mangel på kunnskap og kompetanse. Hva er den normativt relevante forskjellen mellom barn og politisk uvitende voksne borgere?

Den moralske retten til politisk makt er en betinget og begrenset rettighet.³⁶ Det vil si at visse betingelser eller krav må være oppfylt for å tilskrives en rett til å styre over andre, og visse betingelser må være oppfylt for at utøvelsen av denne retten skal kunne betraktes som rettmessig. Her kommer et krav om kunnskap og ansvarlighet inn – en *epistemisk ansvarlighetsbetingelse*. En viktig betingelse for at vi skal ha (eller tilskrives) en moralsk rett til å styre over andre i et demokrati er at vi har kunnskap om hvordan våre valg kan påvirke andre personers liv og skjebne. Den moralske retten til å stemme og kollektivt utøve betydelig tvangsmakt over andres liv, krever at vi er rimelig velinformerte om politikk og konsekvensene av våre politiske valg. Politisk uvitende borgere oppfyller ikke denne epistemiske eller kunnskapsbaserte ansvarlighetsbetingelsen, og de har derfor ingen moralsk rett til å styre over andre menneskers liv og skjebne. De har snarere en moralsk plikt til å avstå fra å bruke sin juridiske stemmerett.

Et argument for at A bør ha en rett til å styre over B med tvang i situasjon S krever spesielt tungtveiende grunner. Hvis man aksepterer at en stat er en nødvendig og ønskelig institusjon for å beskytte personers grunnleggende rettigheter og friheter, så vil slike tungtveiende grunner i visse situasjoner være tilstede. Det er for eksempel tungtveiende grunner til å tildele A en rett til å fungere som politi eller dommer og derigjennom en rett til å styre over B med tvangsmakt hvis dette er nødvendig og ønskelig for å forhindre at B krenker andre personers grunnleggende rettigheter, men dette forutsetter eller betinger at A oppfyller visse krav til kompetanse og ansvarlighet. Hvis vi beveger oss over til den politiske arena og A er en uvitende og uansvarlig velger, så er det åpenbart at tungtveiende grunner er fraværende for at A skal ha en rett til å styre over oss andre med tvang. Det er ingen grunn til at et politisk system skal vise respekt for vurderingene til politisk uvitende borgere gjennom å tildele dem en rett til å styre over andre personer og deres liv. Dette betyr at det i prinsippet ikke er galt å frata politisk uvitende borgere stemmeretten, men jeg vil ikke gå nærmere inn på dette her.

Retten til å styre over andre er ikke bare en betinget rettighet, men også en *begrenset* rettighet. For at A skal ha en rett til å styre over B må visse betingelser være oppfylt, men selv om dette er tilfelle er As rett til å bestemme over B med tvang begrenset. Det vil si at rekkevidden til As kompetanserettighet er begrenset. Selv om A er en velinformert velger, så har ikke A en ubegrenset moralsk rett til å stemme slik han eller hun ønsker. Ingen – inkludert velinformerte velgere i et demokrati – har en moralsk rett til å fatte beslutninger som krenker andre personers grunnleggende rettigheter.

36. Dette diskuteres mer inngående i Ekeli 2017.

3.3. Kunnskap og makt

Den foregående analysen av den moralske retten til å styre over andre utgjør ikke et forsvar av den posisjonen at de med best kunnskap eller kompetanse (dvs. «eksperter» eller personer med høy utdanning) har en spesiell rett til å styre. Min argumentasjon hviler ikke på det kjente *prinsippet om kunnskap og makt*, som spiller en viktig rolle både i Platons politiske filosofi og John Stuart Mills demokratiteori. Dette berømte prinsippet innebærer at kunnskap rettferdiggjør makt, og at de personer som har best kunnskap eller kompetanse har en spesiell rett til å styre.³⁷ Min posisjon er ikke at de borgerne som har best kunnskap, også har en spesiell rett til å styre over andre. Som tidligere nevnt, har ikke andre personer eller eksperter en moralsk rett til å styre eller bestemme over mitt liv eller min kropp selv om det måtte være aldri så åpenbare grunner til at de er mer intelligente og opplyste enn meg. Selv om det var overbevisende grunner til å tro at det finnes en gruppe personer som har klart overlegne kvalifikasjoner både med tanke på kunnskap, intelligens og moralsk karakter, utgjør ikke det en grunn til at de bør ha en rett til å styre over oss andre. Det jeg har argumentert for er at borgere *uten* kunnskap om politikk og konsekvensene av sine politiske valg *ikke* bør styre. Poenget er at de som ikke har kunnskap ikke bør styre over andre. De har ingen moralsk rett til å bestemme hvordan andre skal leve sine liv.

4. Konklusjon

I denne artikkelen har jeg diskutert spørsmålet om hvorvidt borgere i et demokrati har en moralsk plikt til å være velinformerte om politikk hvis de velger å bruke sin stemmerett. Jeg har argumentert for følgende svar på dette spørsmålet: Borgere som velger å stemme har en moralsk plikt til å avlegge en rimelig velinformert og ansvarlig stemme. Dersom en borger velger å bruke sin juridiske stemmerett, så er politisk uvitenhet moralsk sett klanderverdig i seg selv fra et deontologisk synspunkt – uavhengig av konsekvensene ved å avlegge en uinformert stemme. Uvitende og uansvarlige borgere har ingen moralsk rett til å styre over andre gjennom å bruke sin juridiske stemmerett. De har en moralsk plikt til å avstå fra å stemme av respekt for personer som kan berøres eller rammes av de politiske valg de er med på å ta.

Referanser

- Achen, Christopher H. og Bartels, Larry M. (2016). *Democracy for Realists*. Princeton: Princeton University Press.
- Arneson, Richard (2009). The Supposed Right to a Democratic Say, i T. Christiano og J. Christman (red.), *Contemporary Debates in Political Philosophy*. Oxford: Wiley-Blackwell, 197–212.
- Brennan, Jason (2009). Polluting the Polls: When Citizens Should Not Vote. *Australasian Journal of Philosophy*, 87(4): 535–549.
- Brennan, Jason (2012). *The Ethics of Voting*. New Jersey: Princeton University Press.
- Caplan, Bryan (2007). *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton: Princeton University Press.
- Darwall, Stephen (1977). Two Kinds of Respect. *Ethics*, 88(1): 36–49.
- Dillon, Robert S. (2014). Respect. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N. Zalta (red.). <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/respect/>
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

37. Platon forsvarer det man kan kalle en sterk versjon av dette prinsippet, som kan formuleres slik: Kunnskap rettferdiggjør makt, og de personer som har best kvalifikasjoner eller kompetanse til å styre et politisk samfunn – og bare disse – bør ha en rett til å styre.

- Dunning, David (2011). The Dunning-Kruger Effect: On Being Ignorant of One's Own Ignorance. *Advances in Experimental Social Psychology*, 44: 247–292.
- Ekeli, Kristian Skagen (2002). Risiko, usikkerhet og intergenerasjonell etikk. *Norsk Filosofisk Tidsskrift*, 37(4): 241–260.
- Ekeli, Kristian Skagen (2004). Environmental Risks, Uncertainty and Intergenerational Ethics. *Environmental Values*, 13(4): 421–448.
- Ekeli, Kristian Skagen (2012). The Political Rights of Anti-Liberal-Democratic Groups. *Law and Philosophy*, 31(3): 269–297.
- Ekeli, Kristian Skagen (2017). Rettslig moralisme og retten til ytringsfrihet. *Norsk Filosofisk Tidsskrift*, 52(3): 114–129.
- Hardin, Russell (1999). *Liberalism, Constitutionalism, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kant, Immanuel (1785/1981). *Grounding for the Metaphysics of Morals*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Kant, Immanuel (1797/1996). *The Metaphysics of Morals*, i I. Kant, *Practical Philosophy*, M. Gregor (red.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Mill, John Stuart (1861/1991). *Considerations on Representative Government*. New York: Prometheus Books.
- Nozick, Robert (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell.
- Rawls, John (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Schumpeter, Joseph (1942/2010). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- Schwartzberg, Melissa (2014). *Counting the Many. The Origins and Limits of Supermajority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Somin, Ilya (2013). *Democracy and Political Ignorance*. Stanford: Stanford University Press.
- Waldron, Jeremy (1999). *Law and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press.